

Yazar Bilgileri Author(s)

Doç. Dr.

Rabia MERT

Sinop Üniversitesi

Dinler Tarihi

rabiamert@sinop.edu.tr

ORCID: 0000-0002-9214-9202

Künye Bilgisi

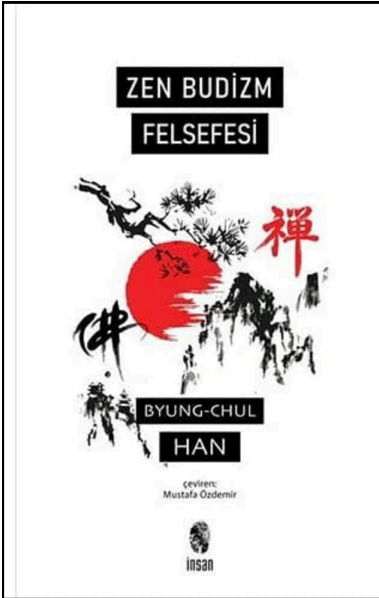
Byung-Chul Han, *Zen Budizm Felsefesi*.

İstanbul: İnsan Yayınları, 2021.

95 sayfa.

ISBN: 9786057406637

Kitap İncelemesi / Book Review

Anahtar Kelimeler / Keywords

Dinler Tarihi / History of Religions

Boşluk / Emptiness

Hiçlik / Nothingness

Sıradan Yaşamın Fenomenolojisi /

Phenomenology of Ordinary Life

Makale Tarihleri / History of Article

Geliş Tarihi / Received

13/09/2024

Kabul Tarihi / Accepted

10/12/2024

Atıf / Citation

Mert, Rabia. "Byung-Chul Han, Zen Budizm Felsefesi". *Kitabiyat İlahiyat Araştırmaları İnceleme-Eleştiri Dergisi* 2/2 (Aralık 2024), 65-82.

Güney Kore doğumlu bir Alman vatandaşı olan Byung-Chul Han, Heidegger üzerine doktora tezi yazan ve modern dönem felsefi düşüncesi üzerine çalışmaları olan bir yazardır. Etkilendiği filozoflar arasında Heidegger, Nietzsche ve Derrida sayılabilir. Etik, fenomenoloji, kültür kuramı ve din konularında yazılar yazmaktadır. Özlü ve ikna edici bir üslubu bulunmaktadır. Han'ın "Zen Budizm Felsefesi" adlı eseri Mustafa Özdemir tarafından dilimize çevrilerek İnsan Yayınları tarafından yayımlanmıştır. Kitap, "Tanrısız Din", "Boşluk", "(Hiç) Kimse", "Hiçbir Yerde (Hiçlikte) Yaşamak", "Ölüm" ve "Dostluk" adlı altı bölümden oluşmaktadır. Han, bu eserinde Zen Budizm'in kuram ve söylem karşıtı yapısına karşın onun felsefi denemesini yapmaya çalışmakta, bu eser ile Zen Budizm'in doğasında bulunan felsefi gücü kavramsal olarak geliştirmeye çalıştığını söylemektedir (s. 8). Ayrıca Zen Budizm'in pratiğe dayalı olduğu ve farkındalık deneyimlerinin ise dilsel düzeyde kavranamadığını belirterek kitabın bu felsefi geleneğin daha iyi anlaşılmasına hizmet etmesi arzusundadır. Bu amacına ulaşmak isterken karşılaştırmalı bir metod kullanmış ve Platon, Leibniz, Hegel, Schopenhauer, Nietzsche ve Heidegger felsefeleri ile Zen Budizm'in felsefi anlayışını yüzleştirmeye çalışmıştır. Yukarıda isimleri belirtilen filozofların görüşlerinde yer alan Tanrı, boşluk, insan, mekân ve dostluk gibi konular etrafında bir içerik oluşturmuştur. Bunun yanında Zen Budizm'in kendi doğasından istifade etmek adına metin içine Haikular (şiiir) yerleştirmeyi de ihmal etmemiştir.

Zen Budizm, Japonya'ya Çin'den gelen Mahayana Budizmi'nin Japon yerel dini Şintoizm ile uzlaştırılmasının sonucunda ortaya çıkmıştır. Diğer bir ifadeyle Zen Budizm, bir taraftan Budist öğretilere dayanırken diğer taraftan Şintoizm'den izler taşımaktadır. Genel özellikleri itibariyle zihni rahatlatan düşünsel faaliyetler ile gündelik hayatı düzenleyen aktiviteler ve

ruhsal dinginliği sağlamaya y6nelik oturuştan (zazen) oluşmaktadır. Burada s6ylenilmesi gereken şey, diğer Budist ekollerinden farklı olarak hayattan el-etek 6ekmeyi tavsiye etmek yerine g6ndelik hayatla i6 i6e yaşamanın ruhsal dinginliği getireceğini belirtmesidir. Zen Budizm, meditasyon yoluyla kişinin Buda doğasının farkına varması şeklinde tarif edilmekte olup el emeği ile yapılan iç, en 6nemli meditasyon kabul edilir. *6alışmayana yemek yok*, şeklinde 6zetlenebilecek bir kuralı i6inde barındıran Zen Budizm, meditasyon ve el işini (d6nyevi işleri) birbiri yerine kullanmakta, b6ylece diğer Budist ekollerden ayrışmaktadır. Buna g6re aydınlanma (satori) herkesin kolaylıkla ulaşabileceği bir şey değilken Zen Budizm, buradaki aydınlanmayı her an ger6ekleşebilecek bir şey haline getirmektedir. ř6yle ki satori, Batı'daki Aydınlanma anlayışını yansıtın terc6meninin dışında uyanış anlamına gelir. Bu da doğa-insan b6t6nleşmesinde, bir b6t6n6n par6aları olduğunu hissetmekle ve kendini hayatın akışına bırakmakla elde edilir. Zen Budizm'e g6re aydınlanma, el iç6iliği ile yapılan bir eylem anında s6zle anlatılamayan bi6imde ger6ekleşen bir uyanış halinde, deneyimle ortaya 6ıkar. Aydınlanma, dil ile anlatımın 6tesinde kişilerin g6ndelik hayatında g6r6nen bir deneyimdir. Burada doğadaki şeyler, hakikatte oldukları gibi kavranır ve bu s6re6 ani bir şekilde doğrudan tecr6be edilir. Zen Budizm'in vurguladığı Buda doğası, ge6ici olup s6rekli değişir ve bir 6ze de sahip değildir. Dolayısıyla her insan bu uyanışa sahip olabilir.

Buraya kadar belirtilen Zen Budizm'in Doğu d6nyasındaki durumudur. Bunun yanı sıra Zen Budizm'in ABD ve Avrupa'da hayli bilinir olmasından da s6z etmek gerekiyor. Zira Han'ın eseri tam da bu konuya vurgu yapmaktadır. ř6yle ki Zen Budizm'in, Japon milliyet6iliğinin desteklenmesi amacıyla modern anlayışla geliştirilerek ABD ve Avrupa'da yerleştirilmeye 6alışıldığı d6ř6n6lmektedir. Nitekim derin

konsantrasyon gerektiren zazen/oturma meditasyonu Batı'daki insanlar -özelde kadınlar- arasında yaygınlık göstermektedir. Burada her an zihinsel farkındalığa sahip olmak vurgusu öne çıkmaktadır. Erkekler arasında ise cesareti yücelten, lükse karşı bir duruşu simgeleyen Samuray geleneği ile ilişkilendirilmesi sonucu tanınırlığı artmıştır. Ayrıca hat sanatı, seramik çalışmaları, çay seremonileri ve çiçek düzenleme sanatı gibi etkinlikler, insanların Zen Budizm'i tanınmasında etkili olmuştur. Han'ın Batı'yı tanıyan bir Doğulu olarak Zen Budizm'i felsefe ile karşılaştırmasına dayanan bu eseri ara bir noktada bulunmaktadır. Yani Han, bir taraftan bir yaşam sanatı olarak görülmesine farklı bir pencere oluşturmak adına Zen Budizm'in felsefi gücünü ortaya çıkarmaya çabalarken diğer taraftan Batı'da yaşayan insanları hedef kitle olarak belirlemiştir.

Burada bir hususun belirtilmesi gerekiyor. Zen Budizm, bir hakikat öğretisi sunmak yerine merkezinde meditasyonun bulunduğu, kelimelerden bağımsız şekilde doğrudan insanı göstermeyi amaçlayan bir araç olarak tanımlanıyor (s. 7). Bu da onun, hakikat odaklı Hıristiyan Batı dünyası için bir rakip olarak görülmesini engelliyor. Aslında Batı'da Zen Budizm, meditasyon pratiği ve yaşam tarzı olarak anlaşılmaktadır ki bu durum bir bakıma Zen Budizm'in en önemli tezi olan kutsal metinler ve metafizik konuşmalar yerine her insanın farkındalık yoluyla kavrayış kazanması anlayışıyla uyumlu görünmektedir. Fakat Han bu eseriyle Batı'daki Zen Budizm'e yönelik bu anlayışı tam olarak nakzetmese de belli oranda onun uygulamaya verdiği önemi belirtmekte ve onun felsefe karşıtı olarak tanımlanmaması gerektiğini göstermeye çalışmaktadır. Şunu da belirtmek gerekiyor ki yazar, bir yaşama biçimi olduğunu söylediği Zen Budizm'in felsefesini yapma girişimi ile ilginç bir denemeye girişmektedir. Bunu da belli oranda onun ne olduğunu değil ne olmadığını söyleyerek (değilleme) yapmaya

çalışıyor. Bunu yaparken çeşitli filozoflar yanında Yahudilik ve Hıristiyanlık ile de karşılaştırmalar yapmaktadır. İşlam ile herhangi bir karşılaştırması ise bulunmuyor.

1. Zen Budizm Felsefesi Eserinin İçeriği

Han, pratiğe dayalı bir yaşama sanatı olarak görülen Zen Budizm'in felsefenin konuları içinde yer alan bazı başlıklar üzerinden denemesine giriştiği bu eserinde ele aldığı ilk tema - Zen Budizm'in Batı düşüncesinden temel olarak ayrıldığı önemli konulardan birisi olan- Tanrı hakkındadır. Yazar, Zen Budizm'in Batı düşüncesinde olduğu Őekliyle mutlak bir yaratıcı tanrı anlayışına sahip olmadığını söylemekte ve bunun onu kısıtlamadan uzak kıldığını savunmaktadır. Bu anlayışa göre Zen Budizm, hkim bir merkeze sahip olmayıp her varlık bir merkez olmakta ve dünyanın bir sebebe bağlı olmadan nedensiz olarak var olduğuna inanılmaktadır (s. 18-20). Yazar, bunu açıklarken Batı düşüncesinden bazı kişilerle karşılaştırmalar yapmakta; Hegel'in Budizm'in tanrı anlayışı hakkındaki görüşlerinin yanlışlığından bahsetmekte, Leibniz'in her Şeyin bir sebebe bağlı olması düşüncesinin Zen Budizm için geçerli olmadığını dile getirmekte, Heidegger'de yer alan metafizik anlamların Budizm'de bulunmadığını belirterek Meister Eckhart mistisizmi ile Budizm'in sanılanın aksine benzeşmediğini söylemektedir. Özetle o, Zen Budizm'in bir arayış içermediğini, isellide odaklanan bir bakışa sahip olduğunu ve kalbin hiçbir Şey için abalamadığını, bunun sonucu olarak da tanrı gibi herhangi bir kutsallıktan azat edildiğini belirtir.

Eserdeki ikinci başlık "Boşluk" (sunyata/işsizlik) zerinedir. Buna göre bütün varlıklar zden yoksundur. Özsel doğa olsaydı, bağımlı oluşu engellerdi, zira her Şey bağımlı olarak ortaya çıkar ve geçici bir süre var olduktan sonra yok olur. Buna göre Zen Budizm'in felsefesinde nesnelere var olabilmesi

için boşluk zorunludur. Boşluğun farkına varılmasıyla cehalet ortadan kalkacak ve aydınlanmaya ulaşılabilecektir. Yazar, buradaki boşluğun Batı düşüncesindeki gibi tözsel güç veya tanrı anlamında olmadığını ve nedensel ilişkiyle de açıklanamayacağını söyler (s. 12). Zen Budizm'deki boşluğun kendiyi dolu olan tözün aksine varlığı boşaltıp bunu bir açıklığa bıraktığını yani biçim ve boşluğun aynı düzlemde olduğunu vurgular. Şöyle ki Zen Budizm'in boşluğunda dağ ve nehirlerin birlikte hareket ettiği özdeşlik düzlemi mevcutken töz anlayışında dağ ve nehrin birbirinden ayrışması söz konusudur. Burada o, Zen Budizm'in felsefesini yapmakla birlikte Batı düşüncesine onun ne olup ne olmadığını anlatma misyonu da üstlendiğini gösterir şekilde aşkınlık ve öteki düşüncelerinin Uzakdoğu'da bilinmediğini söyler (s. 38). Han, Uzakdoğu düşüncesinde boşluk ve doluluğun birbirini tamamladığını bununla bütünlüğün amaçlandığını belirtir. Ayrıca boşluğun, içtenlik ve sessizlik anlamına geldiğini ve insanla evrenin birleştiği kısım olduğunu söyler (s. 38-41). Görüldüğü üzere Zen Budizm'deki boşluğun anlam oluşturan bir genişlik sağladığı anlatılır ki böylece insandan varlık ve yokluğu kabul ederek doğal hayatın bir parçası olması istenmektedir.

Yazar, "Hiçkimse" adlı diğer başlıkta insan konusunu ele almaktadır. Burada Batı felsefesinde yer alan ruh hakkındaki görüşlerden hareket etmekte, ruhun kendini ifade etmesi bakımından ayna gibi dış dünyayı yansıtma ve arzu ile dünyaya bağlılık geliştirme özelliklerini vurgulayarak Zen Budizm'in bunlardan farklı olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Han, Batı düşüncesinde her ruhun kendi içkinliğinde olduğunu; ancak Tanrı aracılığıyla birbirleriyle ilişki kurabildiklerini, oysa Zen Budizm'deki dünya ve içindekiler arasında ayırım yapmaksızın bir bütün kabul eden içkinlikten söz etmektedir. Şöyle ki her varlık bütün varlıkları gösteren bir ayna gibi olup aynanın

herhangi bir kişiliği de bulunmaz. Yani Batı düşüncesindeki insana bağlı dünya anlayışı yerine Zen Budizm'deki boşluk/açıklık nedeniyle her varlığın kendi saflığında yansıdığı bir sessizlik vardır (s. 55). Ayrıca burada Heidegger'in bahsettiği anlamda insanda bulunan bir kaygı da yoktur. Dolayısıyla o, Batı düşüncesindeki benlik üzerinde temellenen anlayışın aksine kaygısız olmak ve her şeyin bir arada olduğunun kavranmasının gerçek aydınlanma olduğunu söyler (s. 62). Burada örnek olarak bir manzara resmine bakan kişinin onu kavraması değil kendinden uzaklaşarak manzaraya dalmasından bahsedilebilir. Ayrıca Heidegger'de insana yönelik atfa karşılık Zen şiirlerinde ruhun bir ifadesine rastlanmaması da bunu göstermektedir (s. 67).

Ah ne serinlik ama

Akşam meltemi esiyor

Ve balıklar zıplıyor

Shiki

Han, Batı düşüncesinin sonsuz olma ve hareket arzusuyla doluyken Zen Budizm'in sonsuzluktan kurtulmak olduğunu ve irade boyutunun da terk edildiğini belirtir. Böylece Zen Budizm, sadece tözden değil aynı zamanda onu kuşatan öznedenden de uzaktır, yani ötesi boşluk olan bir düşüncedir. (s. 28). Böyle bir anlayışta ulaşılması istenen aydınlanma, olağanüstü uzak mekânda değil üzerinde insanın bulunduğu yakın mekânda uyanmak anlamına gelmektedir. Bunu hümanist anlayışla açıklamaya çalışan yazar, sıradan bir ruhun tanrısal aşkınlık yerine çeşitlilik içeren bu dünyaya güvenmesi gerektiğini vurgulamakta ve böyle bir açıklıkta insanın gerçekten özgür olacağını aktarmaktadır.

Eserde “Hiçlikte yaşamak” başlığında dünya ve insan anlayışında herhangi bir merkez fikrine sahip olmayan Budizm’in bütün niçin sorularının içinde sonlandığı boşluk konusuna yer verilmiştir. Ayrıca, burada hiçlik/boşluk, insanın herhangi bir arzu olmadan ve kilit altına alınmış bir benlik olmadan yaşamasının açıklaması olarak sunulmaktadır. Şöyle ki bu anlayışta insan dünyaya sırtını dönemez; çünkü hiçlik bir olumsuzlamayı (hayır) getirir; fakat bu hayır tekrar evet’e döner. Hiçlik yaşamaya evet’i içerir; lakin hayır’ın içinden geçmiştir. Böylece dünya ayındır; ancak boşluk/hiçlik ile daha hafif hale gelmiştir. Yani hiçlik anlayışı yaşamayı olumsuzlamaz, aksine onu olduğu gibi anlamayı getirir (s. 79). Yazar, Zen Budizm’de Batı düşüncesinin aksine tanrısallığa herhangi bir atıf olmadığını ve varlığın fenomenlerden ibaret olduğunu söyleyerek bunun için herhangi bir sebep arama fikrini de reddeder. Böylece boşluk anlayışı ile herhangi bir anlam taşımayan, kutsala atıf yapmayan ve nihai bir sebebe bağlanmadan *gün doğar ve gün batar, dün ve bugün her şey olduğu gibidir*, denilen bir dünya anlayışında insanın nasıl olup da hala hayatın yaşamaya değer olduğunu göstermek istemiştir. O, bunun dostça bir bakış taşıdığını söyleyerek modern düşünceye uygun hümanist atıflarda bulunmaktadır.

Yazar, eserindeki “Ölüm” başlığında diğer önemli bir konuya değinmektedir. Platon, Hegel ve Heidegger’de yer alan ölüm hakkındaki açıklamalardan bahsettikten sonra Zen Budizm’deki ölüm düşüncesinin bunlardan farklı olduğunu söyler. Şöyle ki Batı düşüncesinde bulunan ölümün bir son değil bir dönüşüm olduğu ve ölümün kişilere sonsuzluğu vaat ettiğine dair anlayışların Zen Budizm’de bulunmadığını belirtir. Zen Budizm’de kişinin ölüm ve yaşam arasındaki ayırmadan uzak olarak an içinde yaşadığını, dolayısıyla bu anlayışta sonsuzluk fikrinin olmadığını işaret eder (s. 94). Burada kişiler, kaygıdan

uzak biçimde kendinden ötesine bakmadan sıradanlık içinde yaşamaktadır, yani insan fani olmakla birlikte ebedilikle kıyaslanmaz. Kısacası Zen Budizm’de ölüm, bir felaket olmadığı gibi fani olanı sonsuza da dönüştürmeyen yaşam ve ölüm ayrılığından uzak bir özdeşlikte gerçekleşir.

Kitapta yer verilen son başlık “Dostluk”tur. Aristoteles’te dostluk yaşam için zorunludur.¹ Heidegger ise dostluğu metafiziğe taşıyarak ruh, bilinç gibi kavramlarla birlikte ele almıştır. İnsanın dünya ile algıları bir noktada ben-sen veya ben-öteki ilişkisine/ayrımına dayanmaktadır. Burada önemli olan husus ötekinin nasıl tanımlanacağı ile ilgilidir. Han, Batı düşüncesi ile karşılaştırmak suretiyle Zen Budizm’in bu konuda ne söylediğini açıklamaktadır. Bu noktada o, Zen Budizm’in temel özelliğinin içselleştirmeme olduğunu söyler. Şöyle ki Zen Budizm’de bütün varlıkların birbirleriyle bağlantılı olduğu fark edilerek insanların bu gerçeğe uygun şekilde yaşamaları öğretilir. Başka bir ifadeyle bütün varlıkların eşitliği vurgulanır. İnsan da kendini böyle bir özdeşliğe boşaltmakta, sonrasında boşluk da beni, dostluğa boşaltmaktadır. Dolayısıyla ben veya öteki, boşluk zemininde aynı olmaktadır ki bu da farklılıkları dışarı bırakmayı getirecek olup böylece dostluk temin edilebilecektir. Han, burada kadim bir dostluğun bulunduğunu ve bunun temel bir güç olduğunu söyler (s. 102). Aynı zamanda Zen Budizm’deki dostluğun tanıdıklara karşı duyulan samimiyetin aksine tanıdık veya yabancı arasında ayrım yapmadan iyilik yapmayı getirdiğinden ve tanrısal bir otorite bulunmadığından ödül beklentisinin de olmadığından söz eder (s. 105).

---

¹ Aristoteles, *Nikomakhos’a Etik*, çev. Saffet Babür (Ankara: Ayraç Yayınları, 1997), 155.

Han'ın bütün bu açıklamalarına rağmen Batı düşüncesindeki insanlara hayatı hem olumlama (evet) hem olumsuzlamanın (hayır) iki zıt kutup içinde nasıl birleştirildiğini, herhangi bir nihai amaç veya sebebe dayanmadan ve hayatın önemini kaybetmeden hala yaşanmaya değer olmasını biraz daha anlatması gerekecektir. Ayrıca metin içinde Zen Budizm'in anlaşılması amacıyla onun dil ile anlatımdan uzak yapısını gösteren Haikulara ve Koan'lara yer vermesi de yapmaya çalıştığı Zen Budizm felsefesinin açıklamaya ihtiyaç duyan yapısını izhar ettiğini söylemek gerekiyor.

2. Boşluk ve Sıradan Yaşamın Fenomenolojisi

Han'ın yapmaya çalıştığı Zen Budizm'in felsefesini anlama noktasında çoğunlukla Heidegger ile karşılaştırmak suretiyle eserinde yer verdiği boşluk ve sıradan yaşamın fenomenolojisi konularına daha yakından bakmak uygun olacaktır. Felsefenin konusu olarak boşluk, birkaç başlıkta tartışılmıştır. Hem mekân hem boşluğun varlığı reddedilmiş (âlem sınırsız ve sonsuzdur), hem mekân hem boşluğun varlığı kabul edilmiş (âlemin içinde boşluk vardır) ve son olarak mekânın varlığı kabul edilirken boşluğun varlığı reddedilmiştir (âlem sınırlıdır âlemin ötesinde boşluk yoktur). Boşluk, Aristoteles öncesinde evrendeki değişim ve hareketi açıklayabilmek için zorunlu görülmüş, atomların birleşerek cisimleri oluşturmasının boşlukta mümkün olduğu kabul edilmiştir. Aristoteles, boşluğu yokluk olarak görmez ve hareket için boşluğun zorunlu olmadığını söyler.² Farabi de boşluğu kabul etmez.³ Budizm'de ise Nagarjuna, boşluk felsefesinden

---

² Aristoteles, *Fizik*, çev. Saffet Babür (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1997), 165-167.

³ Farabi, *Ebu Nasr il-Farabi'nin Hala üzerine Makalesi*, çev. Aydın Sayılı-Necati Lugal (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1951), 9-16.

bahsetmiştir.⁴ Nagarjuna, boşluğu diyalektik yöntemle dörtlü kanıtlardan söz ederek açıklar; evet, hayır, hem evet hem hayır, ne evet ne hayır. Çözüme ise dördüncü seçenek ile ulaşır. Sabit bir özün olamayacağını, görünüşlerin kendine has varlığı olmadığını söyleyerek boşluk öğretisini açıklar.

Heidegger ise boşluk kavramını ilahi hakikate ve insan varlığına zıtlık oluşturan anlamında kullanmaktadır. Ona göre insan varlığı; kendisiyle, başkalarıyla ve nesnelere olan ilişkilerin bir araya gelmesinden oluşur. İnsanın seçme süreçlerinde bu ilişkiler görülür ki insan sürekli karar vermededir, yani yapısında bulunan boşluk özelliği yeniden ortaya çıkar.⁵ Heidegger'in açıkladığı anlamda boşluğun anlaşılması için konuya biraz daha yakından bakmak gerekmektedir. O, varlığı bir fenomen olarak ele almış ve varlığın anlamı ile ilgilenmiştir. Heidegger, varlık fenomenolojisinde duygulardan söz etmiş ve endişe kelimesine yer vererek onun Hiç'in tecrübesi olduğunu belirtmiştir. Diğer bir ifadeyle insan hiçten gelir, varlığı ölüme doğru akar ve sonu hiçtir. İnsanı dünyadaki varlık olarak ele alırken hiç kavramı ile varlığın anlamını sorgulamıştır. Burada varlığın fenomenolojisinin özü de kesinlik değil mümkün olmaktadır. Ayrıca gündelik yaşamın, varlığı bütünlükte tutarken endişenin, varlığın bütünlüğünü yıktığını söyler; fakat bu yıkıma rağmen insan hala mevcuttur. Zira insan sadece bilinç varlığı olmayıp bu dünyada bulunandır. Kısacası ona göre insan, bu dünyada olmak bakımından anlaşılmalıdır.

Zen Budizm'in felsefi denemesinde bulunan Han, boşluk konusuna yer verirken kitabına Zen Budizm'in insanın kendi

---

⁴ Mark Siderits-Shoryu Satsura, *Nagarjuna's Middle Way, Mulamadhyamakakarita* (Somerville: Wisdom Publications, 2013), 175-176.

⁵ Martin Heidegger, *Varlık ve Zaman*, çev. Kaan Ökten (İstanbul: Alfa Yayınları, 2021), 60.

doğasına ulaşma çabası olduğunu söyleyerek başlamaktadır (s. 7). Bunu anlatmak için Koan'ların (bilmece) kullanılması gerektiği, yani cevabı bulmak için mantıksal yol bir kenara bırakıldığında, kelimeler ve harflerden bağımsız şekilde cevabın kendiliğinden zihinde belireceği söylenir. Böylece insan, kendi doğasını görebilecektir. Aynı zamanda Buda olmak için farkındalık gerekmekte olup burada herhangi bir tanımlama yoktur; fakat söylenmek istenen sözcüklerin olmaması değil aktarma üslubunda sınırlamanın olmamasıdır. Dilsel ayrımlar, ontolojik farklı gerçeklere atıfta bulunmadığından ve kelimeler aldatıcı olduğundan bunların aşılması gerektiği vurgulanır ve ifadelere olumsuzlama olarak yansır. Ayrıca zihinsel süreçlere karşı şüphe duyulmakla birlikte kurallar hiçe sayılmaz ve ritüeller desteklenir. Kurallara karşı bir Zen'in tutumu *Budalar ilkeleri tutmazlar ve Budalar ilkeleri çiğnemezler*, ilkesine göre olmalıdır.⁶ Bu şekilde yani iç duyarlılığa/farkındalık kavuşmak suretiyle ortaya çıkan Zen Budizm'in bir yaşama sanatı şeklinde anlaşılması mümkündür. Burada özgün doğasını ortaya çıkaran kişi ise satori/aydınlanmış olmaktadır. Aydınlanma ise içsel ve şimdide erişilebilirdir. Görüldüğü üzere Zen Budizm'de önemli olan an'a odaklanmaktır, geçmişte ve geleceğin kaygılarında bulunmak yerine kişilerden an'ın farkına varması beklenir; ancak an'a odaklanarak kişiler aydınlanmaya ulaşabilecektir. Bu süreçte hayatın anlamını aramak da anlamsızdır.

Bütün bunlarla varılan bir odağın olmaması Zen Budizm'in merkezine boşluk öğretisini yerleştirmektedir. Boşluk, bütün fenomenlerin sabit bir özden yoksun olmasıdır. Nitekim bunun için resim sanatı ve tablolar da yer alan boşluklar

---

⁶ *The Zen Teaching of Bodhidharma*, trans. Red Pine (San Francisco: North Point Press, 1989), 17.

kullanılmaktadır.⁷ Sonuç ise zihin süreçlerinin esasının boşluk olduğunun öğrenilmesidir. Buradaki boşluğun anlaşılması önemli olup buna göre hayat ile ölüm, hareket ile sabit ve sevinç ile üzüntü aynı görülmelidir. Böylece bütün zıtlıklar boşluk öğretisinde birleştirilmektedir. İnsanın özgün doğası da dünyevi şeylere bağlı olmayan boşluk olmaktadır. Ancak bu şekilde tüm özelliklerden yoksun olduğunda gerçekliğin ortaya çıkacağı belirtilir.

Han, Heidegger'in bahsettiği boşluk ile Zen Budizm'deki boşluk öğretisinin ayrıldığı noktaları dile getirmeden önce boşluk kavramını açıklar. Şöyle ki Zen Budizm'deki boşlukta özne ve nesne ayrışması yoktur. Özne bir nesneye baktığında onu kendi gerçekliğiyle görür, yani suyu su oluşunda görür. Burada boşluk, özne ve nesnenin karşılıklı nüfuz etmesini mümkün kılan bir açıklık oluşturur. Bu boşluk, tanımlamanın dışındadır; ancak var olanı yok etmez. Her şey kendi içindedir ve hiçbir şey kendini ötekine dayatmaz (s. 40). Han'ın eserinde Zen Budizm'deki boşluk kavramını açıklık ile tanımlaması onu Nihilizm'den ayırt etmesini sağlamış görünüyor. Onun burada kaçındığı şey, Nihilizm'de hissedilen olumsuzluğun Zen Budizm'de olmadığıdır. Zira Zen Budizm'de hiçlik olumsuzluk olarak görülmez. O, buradaki hiçliğin hayatı olumlama ve olumsuzlamanın birlikteliği olduğunu söylemektedir (s. 44). Onun göstermeye çalıştığı şey, hayatın anlamsızlık gavyasına yuvarlanmadan kendi deviniminde devam ettiği veya aktığıdır. Özetle Zen Budizm'in boşluğunun Heidegger'in boşluğundan daha boş olduğu, ruhsuz ve sessiz olduğu anlaşılıyor.

Boşluk konusunda yukarıda verilen açıklamalardan sonra Han'ın nasıl bir karşılaştırma yaptığına bakılabilir. Han,

---

⁷ François Cheng, *Boşluk ve Doluluk*, çev. Kaya Özsezgin (Ankara: İmge Kitabevi, 2006), 61.

Heidegger'in varlık düşüncesini açıklarken kullandığı boşluk figürünün Zen Budizm'deki boşluk anlayışından etkilendiğini iddia etmektedir. Bununla beraber onun boşluk ile ilgili açıklamalarının Zen Budizm'den farklı olduğunu, boşluk figürüne içsellik eklediğini dile getirir. Zira Heidegger'in boşluk açıklamaları töz temelli iken Zen Budizm'de boşluğun bir açıklık olduğunu, yani *hem dünya vardır hem de temelinde dünya vardır*, demek olduğunu söyler. Ayrıca Heidegger, tözsel içselliğin yokluğuna karşı dünyanın ilişki boyutunu savunup dünya ve insanın ilişkiselliğinden söz ederek kendini öteki ile ilişkiye borçlu olarak açıklarken Zen Budizm'de hiçbir şeye atıf yapılmadığını belirtir (s. 45-49).

Han'ın Heidegger'in felsefesi ile karşılaştırdığı diğer bir konu sıradan yaşamın fenomenolojisidir. Öncelikle dinlerde Tanrı'ya/aşkınlık atıf yapılırken Zen Budizm'de içkinlik yani kişinin aydınlanması öne çıkarılır. Heidegger de dış dünyanın varlığı konusundaki tartışmalardan ziyade insanın dünya içinde olması zemininden hareket eder.⁸ Bu noktada Zen Budizm'de el işçiliği yani çalışma öne çıkarılarak sıradan yaşama yapılan vurgunun; Heidegger'de insanı dünyadaki varlık olarak ele alması şeklinde görüldüğünü söylemek gerekir. Bu bakımdan Heidegger'in sıradan yaşamın fenomenolojisi ile Han'ın yaşama sanatı olarak görülen Zen Budizm'in felsefesini yapma çabası bir noktada benzeşmektedir.

Heidegger, yaşamın felsefi kavramlarla açıklamaya uygun olmadığı görüşüne karşı yaşamı anlaşılır kılmak amacıyla kavramsal felsefesini yapmaya girişmiştir. Bunu da fenomenoloji yoluyla yaşanmış tecrübeye dayanarak ve yaşamı göz ardı eden Batı düşüncesine yabancı bir fikir olmasına rağmen -zira yaşamın felsefesi tözcü anlayışa terstir- yapmıştır.

---

⁸ Heidegger, *Varlık ve Zaman*, 333.

Zen Budizm ise sadece tanrıyı değil dünya dışı olan her türü reddeder ve buradanın/dünyanın içkinliğine dayanır ki burada sıradan yaşama verilen önem görülür. Şöyle ki Budaların gündelik hayatları, çay içmek ve pirinç yemekten ibarettir; fakat burada çayı içen ile içilenin birlikteliğinden söz etmek gerekiyor. Yani insan yerken veya içerken bu eylemlerinde benlik üzerindeki herhangi bir vurguya rastlanmaz. Sıradan olandan söz edilir, özel bir an'dan değil. Bu açıdan bakıldığında Zen Budizm'deki sıradan yaşamın fenomenolojisi ile Heidegger'in yer verdiği sıradan yaşam açıklamaları farklılık arz eder.

Görüldüğü üzere Heidegger'in sıradan yaşamın fenomenolojisinde ontolojik anlamda insanı tanımlayan gün içinde yaşananlara atıf bulunurken Zen Budizm'de modern insanlara da hayli cazip gelen bir ifadeyle *acıktığımda ye, uykun geldiğinde uyu* denilerek şimdi ve burada yaşamak vurgulanmaktadır. Burada kastedilen insanın kendisini sadece bedensel ihtiyaçlara adanması olmayıp bunun için manevi bir çabanın olmadığıdır. Yerken veya içerken günlük hayatta sıradan görülendeki eşsizliğin kavranması istenir; ancak ontolojik bir atıf bulunmaz (s. 31-33). Bunun yanı sıra Heidegger'e göre insanın varlığı imkânlarla birlikte ve ilişkide olarak birtakım duygular görülmesi şeklinde olup bunları gündelik hayat ortaya çıkarır. Aynı zamanda İnsan üzerinde nesnelere etkileri tecrübe edilir, diğer bir ifadeyle eşyaların üzerinde insan varlığının açıklığı bulunur.⁹ Bu süreç içinde Heidegger, insanın sonlu bir varlık olmasına/zamansallığa atıf yaparak kaygı içindeki varlığını öne çıkarır ki bu herhangi bir kaygı içermeyen Zen Budizm'den farkını işaret etmektedir.

Yazarın bu eserinde Batı felsefi ile Zen Budizm'i yüzleştiren hangi açılardan yeterli veya yetersiz oldukları

---

⁹ Heidegger, Varlık ve Zaman, 410.

konusuna değinmemesi ve metni sadece birkaç başlık etrafında oluşturması bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır. Zen Budizm'in felsefesini sadece Batı felsefesi ile karşılaştırarak açıklamaya çalışması da metnin gücünü azaltmaktadır. Ayrıca metinde Batı felsefesinin küresel ölçekteki iddialarına karşın Zen Budizm'in böyle bir iddiasından bahsetmemiştir. Han, Zen Budizm'in bir taraftan felsefi denemesini yapmaya çalışırken diğer taraftan onun Batı'da yanlış anlaşılmasını düzeltmeye çalışmaktadır ki böyle bir iddiadaki eser için hacminin yetersiz olduğu söylenmelidir. Eser, felsefi bir denemeden ziyade konuyla ilgili olan veya olmayan bütün insanların okuyabileceği bir üslup içermekte olup bu da yazarın iddiasıyla pek uyumlu değildir.

Bununla birlikte tarihin bir sona doğru aktığına inanan, hayatın bir anlamı olduğunu kabul eden, hayatın başlangıcı/ilk nedeni hakkında düşünen, sorular soran ve cevaplar arayan insanlar için tarihin bir sonunun olmadığına ve dünyada bir anlam arayışının manasızlığına inanan, hayatın başlangıcına dair soruları olmayan insanlar farklılık arz eder. Ayrıca onları gereği gibi tanımak da bir o kadar zordur. Han, bahsedilen eseri ile bu zorluğu o dünya görüşüne ait bir insanın, aynı zamanda hayatın bir anlamı olduğuna inanan Batı düşüncesini de bilen bir kişi olarak kendi dünyasını diğer insanlara anlattığı eseriyle aşmaya çalışmaktadır.

Zen Budizm'in *acıktığında ye, uykun geldiğinde uyu*, şeklindeki bir deyişle betimlendiği üzere bu dünyaya/burada bağlı bir yaşama biçimi olması açısından Han'ın kavramlarla anlatma çabası onu özgün kılmaktadır. Ayrıca Doğu toplumlarının Tanrı, hayatın anlamı ve boşluk gibi kavramlara getirdikleri farklı yorumları anlaşılır bir açıklıkta sunması bakımından da araştırmacılar ve meraklılar için fayda sağlayacağı söylenebilir. Hem kendi dünyasını hem ötekinin

dünyasını bilmeyi gerektiren bu çaba özlü bir şekilde sunulmuştur. Han'ın bu eserinde tespit ettiği belli temalar üzerinden bütünlüklü bir anlam oluşturmaya gayret ederek yaşamaya bağlı bir sanat olarak görülen Zen Budizm'i felsefi olarak anlatma çabasında, eksikleri bulunsa da belli oranda mesafe kat ettiği söylenebilir.

KAYNAKÇA

Aristoteles. *Fizik*. çev. Saffet Babür. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1997.

Aristoteles. *Nikomakhos'a Etik*. çev. Saffet Babür. Ankara: Ayraç Yayınları, 1997.

Cheng, François. *Boşluk ve Doluluk*. çev. Kaya Özsezgin. Ankara: İmge Kitabevi, 2006.

Farabi. *Ebu Nasr il-Farabi'nin Hala üzerine Makalesi*. çev. Aydın Sayılı - Necati Lugal. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1951.

Heidegger, Martin. *Varlık ve Zaman*. çev. Kaan Ökten. İstanbul: Alfa Yayınları, 2021.

Siderits, Mark - Katsura, Shoryu. *Nagarjuna's Middle Way, Mulamadhyamakakarita*. Somerville: Wisdom Publications, 2013.

The Zen Teaching of Bodhidharma. çev. Red Pine. San Francisco: North Point Press, 1989.